

4. Vybraná témata politické geografie

Tento projekt podpořený grantovou agenturou TAČR je v rámci politické geografie zaměřen na osm konkrétních témat. Ke každému tématu byl zpracován mapový list a doprovodný text – ty jsou dostupné na webu Centra pro výzkum otázek regionální a politické geografie (REGPOL; <https://regpol.natur.cuni.cz/REGPOL-1.html>).

V této kapitole jsou připraveny texty k jednotlivým tématům. Jejich cílem je poskytnout učitelům širší oporu při výuce daných témat a poskytnout jim další typy do výuky.

Příloha 31 obsahuje souhrnný přehled odborných pojmů ze všech sledovaných témat.

4.1 Geopolitické problémy

L. Jelen

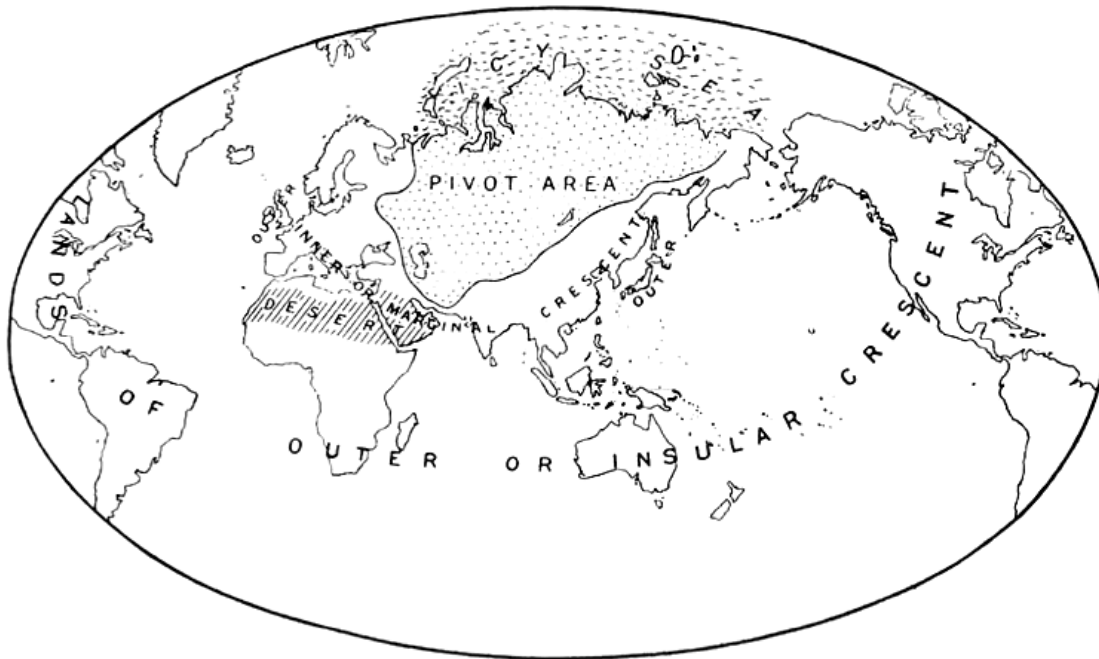
Téma geopolitiky patří k nejtradičnějším tématům studia politické geografie, nicméně v rámci středoškolské výuky se příliš často neobjevuje, nebo je omezeno na diskuzi o aktuálním politickém dění. V rámci RVP pro střední školy spadá do průřezového tématu *Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech*, má přitom potenciál zasahovat jak do předmětu geografie, tak dějepisu (moderní dějiny) a částečně též do základů společenských věd (politologie). Zásadním problémem ale zůstává nevyjasněné teoretické vymezení samotného pojmu geopolitika, a s tím také související absence didaktických či metodických materiálů k výuce. Prakticky v žádné současné učebnici geografie se s pojmem geopolitika přímo neoperuje, byť implicitně je obsažen v kapitolách věnujících se mezinárodnímu politickému či ekonomickému systému a politickému uspořádání světa.

Proto bychom specializovanou mapou a metodickým textem rádi podpořili učitele, kteří téma geopolitika do svých hodin zařazují. Jak bylo zmíněno v odborném textu k mapě, geopolitika má mnoho významů, z nichž pro zjednodušení pracujeme s klasickým pojetím jakožto politickou aktivitou států či jiných aktérů, jež má za následek změny v politickém uspořádání regionů, států či světa (Tomeš 2000). Do tohoto vymezení lze zahrnout například geopolitické analýzy sfér zájmů geopolitických globálních i regionálních velmocí, jejich motivaci zapojení v rámci ozbrojených konfliktů nebo diskuze nad rolí hegemonů ve světové politice, geopolitickým uspořádáním světa a jeho proměně.

4.1.1 Model geopolitického vidění světa z počátku 20. století

Posledně zmíněné téma stálo na počátku rozvoje samotné geografie na konci 19. století. Za jednoho ze zakladatelů moderní geografie a politické geografie je považován britský geograf a politik sir Halford Mackinder. Jeho stěžejní práce nese název *Heartland* (Pivot) teorie a její podstatou byla zjednodušená regionalizace světa dle geopolitického významu geografické polohy (obrázek 12). Zemi rozdělil na *světový ostrov* (Eurasie), který obepíná *vnitřní* (okraj Eurasie) a *vnější půlměsíc* (Spojené království, Japonsko, Amerika). Pro něj nejdůležitější oblastí byla Eurasie, respektive její vnitrozemí (*Heartland*), které disponovalo polovinou světového nerostného bohatství, navíc bylo pro dobyvatele nedostupné.

Obrázek 12 – Mapa světa dle Mackinderovy teorie Heartland

Zdroj: Ó Tuathail, Dalby, Routledge 2006

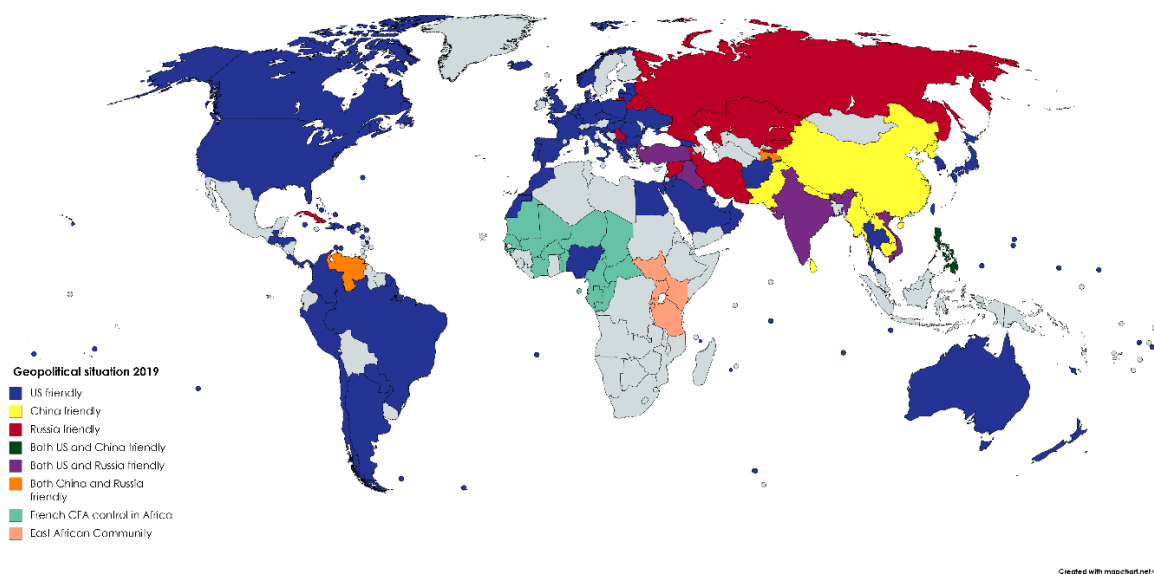
Z Mackinderovy práce je dodnes nejznámější teze: kdo ovládá východní Evropu, ovládá Heartland, kdo ovládá Heartland, ovládá světový ostrov, kdo ovládá světový ostrov, ovládá svět (Ó Tuathail et al. 2006). Právě soustředění se na geografický význam východní Evropy činí z jeho díla (zvláště pro nás) cenný zdroj inspirace pro diskuzi. Jaký geopolitický význam měly v roce 1918 nově vzniklé státy střední a východní Evropy? Jak se naplnila Mackinderova vize po roce 1945? Je v tomto regionu patrné soupeření mezi politicko-kulturními vizemi Západu a Východu i dnes? Když odhlédneme od poněkud zjednodušující interpretace této teorie pro současné události, můžeme se ještě také zaměřit na diskuzi významu geografie a kartografie pro politické myšlení. Například, co je na původní Mackinderově mapě zvláštní? Použité zobrazení umísťuje Heartland uprostřed zorného pole čtenáře, a naopak Ameriku úplně vytěsňuje, či plošně zmenšuje oblasti kolem rovníku, takže Afrika je téměř velká jako Evropa. Chce nám tím autor něco říct?

4.1.2 Geopolitické soupeření velmocí ve 21. století

Z výše popsaného je potřeba si uvědomit, že každá geopolitická teorie je poplatná politickým názorům a cílům autora, respektive země odkud pochází, a také že kartografie a mapy mají za úkol prezentovat politické postoje jejich tvůrců. Proto se politická geografie po druhé světové válce na čas vzdálila tématu geopolitiky, aby se až v 70. letech vrátila s jinou interpretací tohoto pojmu, a sice jako politiky hledání a nastolování mocenské rovnováhy (Tomeš 2000). Zjednodušeně řečeno, světové velmoci si stanovují a hlídají svou geografickou sféru zájmu a vedou o ní případně konflikty. Následující mapka (obrázek 13) znázorňuje situaci na konci druhé dekády 21. století. Při jejím čtení vynikne hlavní myšlenka jejího autora, a to sice, že v současném světě jsou významné tři geopolitické velmoci, které spolu soupeří: USA, Rusko a Čína. Ostatní státy k nim určitým způsobem inklinují, ale ne vždy kategoricky. Mohou vytvářet spojení i s více velmocemi najednou. Samozřejmě to připomíná situaci během studené války, akorát zde není svět

bipolární, ale multipolární. Kromě kritické diskuze nad geopolitickou pozicí jednotlivých států či regionů a jejich časovou proměnou, se tu ale nabízí pár diskurzivních otázek. Proč zrovna ty tři velmoci a ne další? Proč zde kupříkladu chybí Indie? Proč je zde naopak zdůrazněno společenství frankofonních zemí v Africe či Východoafrické společenství? Opět je potřeba si uvědomit, že mapka nenápadně podsuňuje názor autora a jeho politicko-kulturní pozadí.

Obrázek 13 – Geopolitické vztahy ve světě (2019)

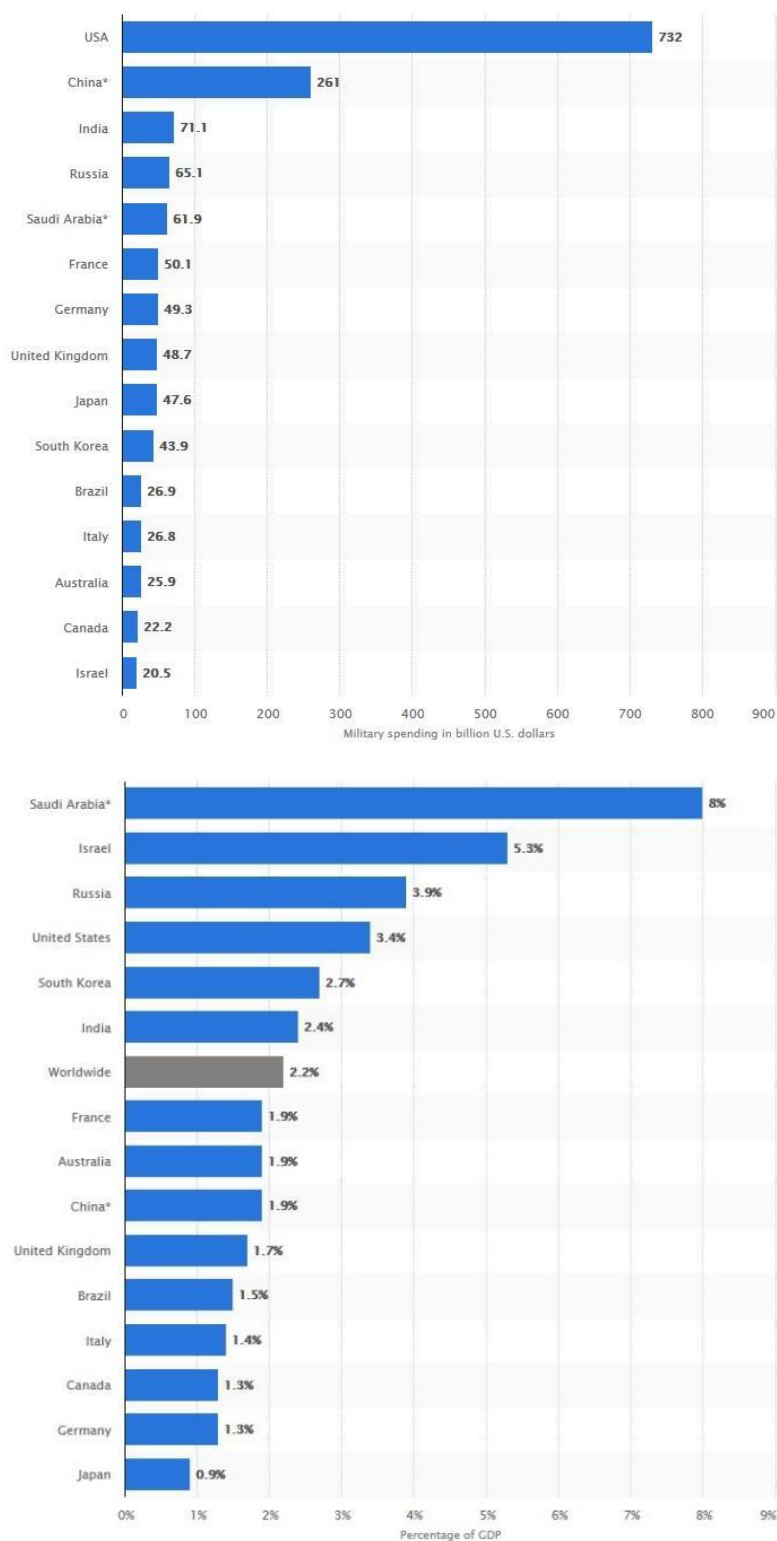

Zdroj: https://www.reddit.com/r/MapPorn/comments/cjhe6j/global_geopolitical_situation_2019/

4.1.3 Geopolitické velmoci podle velikosti armády a výdajů do zbrojení

Jak tedy uniknout subjektivnímu hodnocení geopolitické situace? Postmoderní přístupy v geografii říkají, že těžko, ale přesto není politická geografie postavena pouze na interpretaci tezí autora. Statistická data pro geopolitická témata sice nejsou vždy dostupná ve všech místech světa, ale zavedené výzkumné instituce či nevládní organizace jsou dlouhodobým monitoringem schopny generovat poměrně spolehlivé údaje týkající se zejména geopolitické či vojenské kapacity. Následující grafy (obrázek 14) předkládají pořadí zemí podle jejich vojenského potenciálu, který je nejčastěji měřen absolutními a relativními výdaji na zbrojení. Asi nikoho nepřekvapí, že nejvyšší obranný rozpočet mají USA (což je ale také dáno vysokým podílem výdajů na výsluhy veteránů), možná však zarazí, s jakým náskokem oproti Číně na druhém místě. A pro změnu asi překvapí i náskok Číny před dalšími státy. Jiný úhel pohledu nabídne přepočtení vojenských výdajů těchto států na počet obyvatel. Na první místo se dostala Saúdská Arábie, na druhé Izrael, oba státy z politicky velmi nestabilního regionu, kde se odehrává mnoho ozbrojených konfliktů. Vyšších pozic dosahuje také Rusko, které dokonce vynakládá na zbrojení v relativním vyjádření více než USA.

Obrázek 14 – Výdaje na zbrojení: a) absolutně v mld. USD, b) relativně v % HDP

Zdroj: Statista 2020

Přestože jsou velikost armády a výdaje na zbrojení zásadními indikátory geopolitické moci, je pro její objektivnější posouzení nutno brát v ohled i další ekonomické a demografické ukazatele (viz geopolitický potenciál moci v příslušném mapovém listu). Disku-

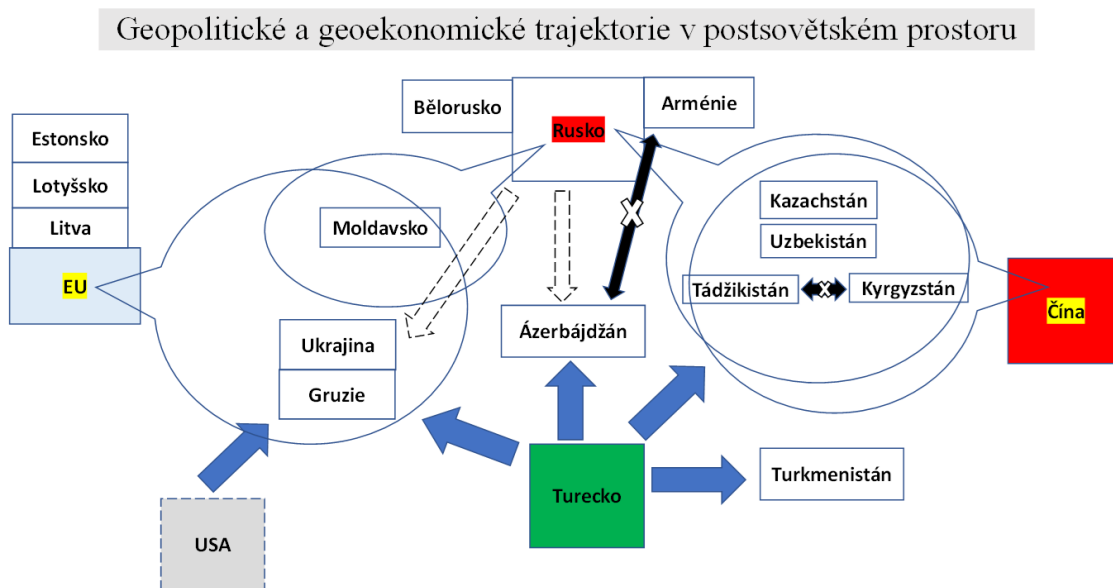
ze by tak rozhodně měla vést k širší definici geopolitické velmoci, včetně přidání dimenze kontextu geografické polohy státu.

4.1.4 Ruské blízké zahraničí

Jestliže geopolitiku definujeme jako vymezování sfér zájmu regionálních či globálních velmocí, je pak jedním z analytických nástrojů geopolitická matice. V jejím rámci je posuzován vztah vybrané velmoci k jednotlivým státům daného regionu a naopak. Tento postup samozřejmě vyžaduje poměrně dobré znalosti regionálních komplexů, pedagog či žák je musí sledovat pokud možno systematicky, případně to lze zadat jako kolektivní výukový projekt. Není však důležité zachytit úplně veškeré nuance vztahů mezi státy, hlavním smyslem je vystihnout trendy, které povedou k širší zobecňující diskusi nad jednotlivými událostmi vybraného regionu.

Dobrým příkladem použití je geopolitická matice ruského „blízkého zahraničí“. Tento pojem je obecně dobře znám již od 90. let 20. století jako definice ruského geopolitického zájmu (např. Brzezinski 1999). Ten se soustředí primárně na státy bývalého Sovětského svazu. Jak je z diagramu v obrázku 15 patrné, jednotlivé státy jsou v různém vztahu k Rusku a zároveň i k dalším regionální či světovým velmocem (EU, USA, Turecko, Čína). V některých případech není geopolitická orientace zemí zcela jasná a dochází k překryvům geopolitických zájmů a případným ozbrojeným i neozbrojeným konfliktům. Právě v takovém kontextu je nutno následně interpretovat řadu událostí mezinárodní politiky v rámci daného regionu.

Obrázek 15 – Geopolitické vztahy v postsovětském prostoru

Zdroj: vlastní zpracování autora

4.1.5 Geopolitika konfliktu v Sýrii

Obdobně jako v případě geopolitické matice regionálních vztahů lze postupovat při analýze geopolitických vlivů velmocí ve vybraném konfliktu, tzv. dekódováním geopolitických aktérů. V tomto případě jsme vybrali příklad občanského konfliktu v Sýrii (tabulka 8). Ačkoliv konflikt začal jako občanské protesty proti režimu Bašára Asada v roce 2011, poměrně brzy se změnil v nepřehlednou válku různých seskupení prozápadními po-

vstalci počínaje, radikálními islamisty konče. Zároveň se ozbrojený konflikt internacionalizoval (vstoupily do něj cizí velmoci), výsledkem čehož je situace, kdy konflikt nelze ukončit bez souhlasu třetích zemí. Situaci lze jednoduše vyjádřit v následující tabulce níže. K motivaci jednotlivých velmocí je opět možné v rámci studentského projektu přidávat argumenty postupným dohledáváním aktualit či analýz konfliktu. Opět není důležité nalézt úplně všechny detaily války, ale cílem je dekódovat vztahy hlavních aktérů, což ve výsledku vede k pochopení nejen trendů tohoto konkrétního konfliktu, ale obecně i vztahů velmocí.

Tabulka 8 – Geopolitická matice konfliktu v Sýrii

Velmoc	Motivace
Rusko	Posilovat tradiční zájmy v Sýrii, a tím i vliv na Blízkém východě podpora režimu Bašára Asada
	Odvrátit pozornost od tématu Krym a východní Ukrajina – otázka sankcí
	Odvrátit pozornost od domácích problémů (důraz na vlastenectví a „vyšší principy“)
	Zesilovat tlak na EU a přispívat k jejímu oslabování a rozklížení
	Ekonomické zájmy – prodej zbraní
USA, EU	Podpora protiasadovské koalice a Kurdů
 	Boj proti džihádistům
	Podpora regionálních spřátelených režimů a jejich zájmů (Irák, Saúdská Arábie)
	Snaha o rekonstrukci původní mapy regionu
Turecko	Svržení režimu Bašára Asada (?)
	Nedopustit vznik kurdské autonomie na severovýchodě Sýrie
	Tlak na EU a získávání výhod
Írán	Podpora režimu Bašára Asada a posilování pozice přes šíitskou populaci v regionu
	Snaha o omezení vlivu Saúdské Arábie v regionu
	Zamezit vzniku kurdské autonomie
Saúdská Arábie	Podpora všech sunnitských islamistických skupin v regionu (oficiálně protiasadovská koalice)
	Omezit posilování vlivu šíitů a Íránu v regionu
Izrael	Omezit vliv Íránu v regionu

	Boj proti džihádickým a antisionistickým organizacím
	Zachování geopolitického statusu quo – vyhovuje mu slabá Sýrie

Zdroj: vlastní návrh autora